

JACEK PRZYGODZKI

Uwagi o obowiązywaniu francuskiego Kodeksu procedury cywilnej w Księstwie Warszawskim

Notes on the Validity of the French Code of Civil Procedure in the Duchy of Warsaw

The author presents the issues of the reception of the French Code of Civil Procedure on the territory of the Duchy of Warsaw. This process was different from the Napoleonic Code. The minister of justice, Feliks Łubieński, ruthlessly broke the resistance of politicians and the legal environment against the implementation of the French civil code. Concerning the civil procedure, the minister kept far-reaching pragmatism because judges had just started to acquaint themselves with the regulations of this procedure, which was often doubtful and not clear, and the interpretation was possible only by analyzing the French tradition of judiciary.

JACEK PRZYGODZKI doktor habilitowany nauk prawnych

profesor Uniwersytetu Wrocławskiego

ORCID – 0000-0003-2459-933X / e-mail: jacek.przygodzki@uwr.edu.pl

SŁOWA KLUCZOWE: procedura cywilna, Kodeks postępowania cywilnego, Kodeks Napoleona, Jean-Baptiste Treilhard, Eustache-Nicolas Pigeau, Antoine-Jean-Armand-Matthieu Séguier, Thomas Berthereau, Feliks Łubieński, Księstwo Warszawskie, Fryderyk August Wettny

KEYWORDS: civil procedure, Code of Civil Procedure, Napoleonic Code, Jean-Baptiste Treilhard, Eustache-Nicolas Pigeau, Antoine-Jean-Armand-Matthieu Séguier, Thomas Berthereau, Feliks Łubieński, Duchy of Warsaw, Fryderyk August Wettny

Powstanie Księstwa Warszawskiego, będące konsekwencją ustaleń tylżyckich, pozwalało na wdrożenie zupełnie nowych rozwiązań prawnych, nieznanymi na ziemiach polskich. Twórca Księstwa Napoleon Bonaparte dążył do wprowadzenia na tym terenie francuskich zdobyczy legislacyjnych. Traktat tylżycki zapowiadał nadanie konstytucji dla Księstwa i cesarz Francuzów zamierzał jak najszybciej z tego obowiązku się wywiązać. Polskie elity polityczne na audiencjach z Napoleonem sugerowały wdrożenie zdobyczy ustrojowych pochodzących z czasów Rzeczypospolitej szlacheckiej. Jednak cesarz nie zamierzał skorzystać z tych sugestii, a jego podstawowym celem było ustanowienie takiego ustroju, który opierałby się na zasadach rewolucji francuskiej^[1].

Finalnie 22 lipca 1807 r. Napoleon Bonaparte nadał konstytucję dla Księstwa Warszawskiego. Była ona zwięzła, składała się z 12 tytułów i 89 artykułów. Wzory nowoczesnego państwa burżuazyjnego, jakim była Francja, były ewidentnie widoczne w tekście konstytucji. Po raz pierwszy wprowadzono na ziemiach polskich jednolite obywatelstwo, a w artykule czwartym znoszono niewolę oraz wprowadzono równość w obliczu prawa dla obywateli Księstwa. Od tej pory wprowadzono jednolity system sądownictwa oraz równość obywateli przed obliczem prawa, opartego na wielkich kodyfikacjach napoleońskich^[2].

Tytuł dziewiąty ustawy zasadniczej poświęcono porządkowi sądowemu. Fundamentem tej części konstytucji było stwierdzenie, że podstawą prawa cywilnego miał być Kodeks Napoleona, a postępowanie sądowe miało być publiczne i niepodległe. Według artykułu 73 sędziowie pokoju mieli być mianowani przez króla z potrójnej liczby kandydatów przedstawionych przez sejmiki powiatowe, a odnawiać się mieli co dwa lata. Kolejne dwa artykuły zapewniały niezawisłość sędziowską, a także niezależność sądów od innych władz, co ściśle wiązało się z zasadą nieusuwalności sędziów, których dożywotnio mianował monarcha na wniosek Ministra Sprawiedliwości. Do króla należało również prawo łaski, w jego imieniu wydawano też wyroki sądowe^[3]. Miano również wprowadzić przepisy francuskiej procedury cywilnej.

¹ Barbara Grochulska, *Księstwo Warszawskie* (Warszawa: Wiedza Powszechna, 1966), 120 i n.; Maciej Lorent, *Między Jeną a Tylżą* (Warszawa: Druk Piotra Laskauera i s-ki, 1902), 61–80; Marian Kukiel, *Dzieje Polski porozbiorowej 1795–1921* (Londyn: B. Świdorski, 1961), 112 i n.; *Pamiętniki Józefa Wybickiego senatora wojewody Królestwa Polskiego* (Lwów: Nakładem Księgarni Gubrynowicza i Schmidta, 1881), 247–248.

² *Dziennik Praw Księstwa Warszawskiego*, t. I (Warszawa, 1810).

³ *Ibidem*; Stanisław Płaza, *Historia prawa w Polsce na tle porównawczym*, cz. 2 (Kraków: Księgarnia Akademicka, 2002), 189; Marian Kallas, „Powstanie i ustrój

Ministrem sprawiedliwości został mianowany Feliks Łubieński, który w czasach rządów Komisji Rządzącej pełnił funkcję dyrektora sprawiedliwości. Nominację ogłosił 5 października 1807 r. komisarz królewski hrabia Jan Adolf Schönfeld. To właśnie Łubieński miał wdrażać Kodeks Napoleona i wprowadzić nową organizację wymiaru sprawiedliwości, jak również procedurę cywilną. Jego pozycja była bardzo wysoka, ponieważ miał zastępować prezesa Rady Ministrów i Rady Stanu Stanisława Małachowskiego^[4].

Obok Kodeksu Napoleona miano wprowadzić kodeks procedury cywilnej. Należy zauważyć, że proces uchwalania procedury cywilnej we Francji był inny niż w przypadku kodeksu cywilnego. Cesarz osobiście przewodniczył obradom Rady Stanu, na których debatowano nad przepisami kodeksu cywilnego przed przesłaniem ich do Trybunatu. Napoleon nie zawahał się zmienić skład Trybunatu w sytuacji, kiedy jego członkowie ostro zaatakowali projekt nowych rozwiązań legislacyjnych^[5]. Fakty te pokazują jak ważne było dla cesarza Francuzów uchwalanie nowego kodeksu cywilnego. Do kanonów powiedzeń prawniczych wszedł cytat z samego cesarza: „Istotną moją sławą jest nie to, żem wygrał bitew 40... Waterloo zatrze pamięć mych zwycięstw... Ale nic nie zniweczy mojego kodeksu, który będzie trwał wiecznie”^[6].

Procedura cywilna uchwalana w sposób odmienny. Powołano do życia specjalną Komisję, która miała przygotować projekt nowej procedury. Na jej czele stanął doświadczony prawnik, adwokat przy Parlamencie Paryża – Jean-Baptiste Treilhard. Był on również przewodniczącym Konstytuanty, Konwentu i członkiem Dyrektoriatu. Kolejni członkowie byli także doświadczonymi jurystami okresu *ancien régime*’u. Eustache-Nicolas Pigeau, był adwokatem przy Parlamencie Paryża, ale i teoretykiem,

Księstwa Warszawskiego (1807–1815)” *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska Lublin-Polonia. Sectio F t. LVII (2007): 30–32.*

⁴ Tadeusz Mencel, *Feliks Łubieński. Minister sprawiedliwości Księstwa Warszawskiego (1758-1848)* (Warszawa: Nakładem Towarzystwa Naukowego Warszawskiego, 1952), 56; Bronisław Zamorski, „Dzieje dyplomacji po rozbiórce Polski” *Postęp. Dwutygodnik Literacko-Polityczny*, nr 5 (1864): 55; Henryk Konic, „Napoleon jako budowniczy Państwowości Polskiej” *Gazeta Sądowa Warszawska*, nr 19–20 (1921): 150; Michał Rostworowski, *Rada Ministrów i Rada Stanu Księstwa Warszawskiego. Przyczynek do dziejów ich organizacji* (Kraków: Drukarnia Uniwersytetu Jagiellońskiego pod zarządem Józefa Filipowskiego, 1911), 7–8.

⁵ Katarzyna Sójka-Zielińska, *Wielkie kodyfikacje cywilne XIX wieku* (Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 1973), 91–92.

⁶ Karol Lutostański, „Znaczenie prawodawstwa Napoleona dla Polski” *Gazeta Sądowa Warszawska*, nr 19–20 (1921): 147.

który jeszcze przed 1789 r. wydał kilka dzieł poświęconych procedurze cywilnej, a od 1805 r. wykładał procedurę cywilną na wydziale prawa w Paryżu. Kolejny członek komisji – Antoine-Jean-Armand-Matthieu Séguier – przed wybuchem Rewolucji pełnił funkcję zastępcy prokuratora generalnego przy Parlamencie Paryża. Od 12 lutego 1802 r. pełnił funkcję komisarza rządowego w departamencie Seine (Paryż), a w grudniu tego samego roku objął stanowisko przewodniczącego paryskiego trybunału apelacyjnego. Ostatni członek komisji – Thomas Berthereau – był prokuratorem w Châtelet, czyli sądzie prewota Paryża, a w okresie I Cesarstwa przewodniczył trybunałowi pierwszej instancji w departamencie Seine^[7]. Możemy zauważyć, że udział Napoleona w pracach nad procedurą cywilną był niewielki, co potwierdzało pogląd cesarza o prymacie prawa materialnego nad przepisami proceduralnymi.

Członkowie komisji pamiętając czasy nadużyć związanych z rewolucyjnymi próbami nadmiernego upraszczania i ograniczania postępowania sądowego, postanowili oprzeć się na sprawdzonych i znanych przepisach ordonansu Ludwika XIV o postępowaniu cywilnym z 1667 r.^[8] Anna Klimaszewska w swoim artykule podała trafny cytat pochodzący z okresu prac nad procedurą cywilną, wskazujący główny kierunek prac legislacyjnych: „[...] prezentując projekt kodeksu 4 kwietnia 1806 r. przed Ciałem Ustawodawczym, Jean-Baptiste Treilhard podkreślał, iż komisja »usuwając bezpowrotnie wszystko, co było złe lub tylko bezużyteczne, zachowała nabożnie wszystko, co było istotne«. W trakcie prac nad kodeksem zaznaczano: »odrzucając wszelkie uprzedzenia, nie zawahaliśmy się zachować wszystkiego tego, co wydało nam się mądre i użyteczne w rozporządzeniach dotyczących procedury, w szczególności w ordonansie z 1667 r., a zachowaliśmy wiele«. Członek Trybunatu Louis-Joseph Faure podkreślał również, iż »Redagując Kodeks [...] woleliśmy raczej skorzystać z lekcji przeszłości, szczególnie zaś wagę przywiązywaliśmy do tego, aby zachować to, co było dobre«”^[9].

⁷ Anna Klimaszewska, „Francuski Kodeks procedury cywilnej z 1806 roku – kodeks Napoleona Bonaparte czy Ludwika XIV?” *Czasopismo Prawno-Historyczne*, z. 1 (2017): 15.

⁸ Loïc Cadiet, „Le nouveau Code de Procédure civile français, vingt-cinq ans après” *Derecho PUCP*, 53 (2000): 670–671, 669–692. <https://doi.org/10.18800/derechopucp.200001.018>.

⁹ Klimaszewska, „Francuski Kodeks procedury cywilnej”, 14; Serge Dauchy, *La conception du procès civil dans le Code de procédure de 1806. 1806–1976–2006. De*

Ostatecznie w dniach od 14 do 29 kwietnia 1806 r. uchwalono kilka ustaw, które finalnie weszły w życie jako napoleoński Kodeks procedury cywilnej – *Code de procédure civile*. Dzielił się na dwie części, a każda z nich dzieliła się na księgi i tytuły. Pierwsza część – Postępowanie sporne wraz z egzekucją (artykuły od jeden do 811) składała się z pięciu ksiąg, a druga – Niektóre rodzaje postępowania niespornego i sądy polubowne (artykuły 812 do 1028) – z trzech. Na końcu umieszczono kilka postanowień ogólnych w artykułach od 1029 do 1042 określających rodzaj lub etapy postępowania^[10].

Francuski kodeks procedury cywilnej 1806 roku zapożyczył z postanowień ordonansu z 1667 r. jego najważniejsze elementy jak ustność, jawność i swoboda oceny dowodów. Procedura napoleońska nie formułowała wprawdzie żadnych zasad procesowych, jednak można je wywieźć z postanowień szczególnych kodeksu. Wymieniano tu zasadę równości stron, kontradiktoryjność, dyspozycyjność, koncentrację materiału procesowego, ustność, swobodną ocenę dowodów oraz formalizm^[11].

Jak zostało wskazane powyżej, minister sprawiedliwości Feliks Łubieński był zobowiązany do wdrożenia francuskich rozstrzygnięć prawnych. Wprowadzenie kodeksu cywilnego odbywało się z dużymi oporami. Elity księstwa warszawskiego na czele z prezesem Rady Stanu i Rady Ministrów Stanisławem Małachowskim, były przeciwne szybkiemu wdrożeniu przepisów francuskich. Małachowski powoływał się na rozmowę cesarza Francuzów z członkami Komisji Rządzącej w Dreźnie, w trakcie której Napoleon miał powiedzieć, że „Kodeks Cywilny nie musi być „nieodzownym prawem”, a wzorem do naśladowania w tworzeniu najlepszych rozwiązań prawnych obowiązujących na ziemiach polskich”. Taki pogląd powtórzył na posiedzeniu Rady Stanu w dniu 16 października 1807 r. Podobne zdanie Małachowski przedstawił Fryderykowi Augustowi Wettynowi w trakcie

la commémoration d'un code à l'autre: 200 ans de procédure civile en France, Cour de cassation (Paris: Hal, 2006).

¹⁰ *Code de procédure civile*, Edition de l'imprimerie ordinaire du Corps législatif., a Paris, Chez Rondonneau, au Dépôt des Lois 1806., 1–198. Source: gallica.bnf.fr / BnF.

¹¹ Władysław Sobociński, *Historia ustroju i prawa Księstwa Warszawskiego* (Toruń: Wydawnictwo Towarzystwa Naukowego w Toruniu, 1964), 259; Alain Wijffels, „The Code de procédure civile (1806) in France, Belgium and the Netherlands”, [w:] *The French Code of civil procedure (1806) after 200 years: the civil procedure tradition in France and abroad = Le bicentenaire du Code de procédur civile (1806): la tradition de la procédure civile en France et à l'étranger*, red. C.H. van Rhee, Dirk Heirbaut, Matthias Storme (Mechelen: Wolters Kluwer, 2008), 15–19.

jego pierwszej wizyty w Księstwie. Jednak zostało ono odrzucone przez księcia warszawskiego, a konsekwencją takiej decyzji była dymisji Prezesa Rady Ministrów i Rady Stanu^[12].

Nowy prezes Rady Ministrów i Rady Stanu Ludwik Gutakowski również należał do wrogów szybkiego wdrażania francuskich rozwiązań prawnych, przede wszystkim Kodeksu Napoleona. Widząc to Minister Sprawiedliwości w bezpośredniej korespondencji z królem, z pominięciem Rady i jej prezesa, uzyskał potwierdzenie od monarchy terminu 1 maja 1808 r. wprowadzania Kodeksu Napoleona na ziemiach Księstwa Warszawskiego jako prekluzji zawitej. Taką decyzję uznał dekret królewski z 27 stycznia 1808 r. Jednak część członków Rady Stanu jeszcze raz zwróciła się do Fryderyka Augusta o odroczenie terminu, powołując się na piętrzące się kłopoty organizacyjne. Wniosek do króla poparli, obok prezesa Rady Ludwika Gutakowskiego, minister-sekretarz stanu Stanisław Breza, minister skarbu Tadeusz Mostowski oraz minister policji Aleksander Potocki. Jednak wniosek został odrzucony, a książę warszawski dekretem z 23 kwietnia 1808 r. nakazał utrzymanie terminu majowego^[13]. W tak trudnych okolicznościach wdrażano w Księstwie francuskie, cywilne prawo materialne.

Należałoby zadać pytanie, czy podobne kłopoty i opór występowały przy wprowadzaniu francuskiej procedury cywilnej? Miała przecież „obowiązywać tymczasowo, do czasu, nim stałe przepisy nastąpią”. Jednak po analizie dostępnych źródeł możemy zauważyć, że minister Feliks Łubieński,

¹² *Protokoły Rady Stanu Księstwa Warszawskiego*, t. 1, cz. 1, wydał Bronisław Pawłowski (Toruń-Łódź-Warszawa: Towarzystwo Naukowe-Polskie Wydawnictwo Naukowe, 1960), 312–313; Tadeusz Mencil, *Feliks Łubieński. Minister sprawiedliwości Księstwa Warszawskiego (1758-1848)* (Warszawa: Nakładem Towarzystwa Naukowego Warszawskiego, 1952), 57–59; Józef Koredczuk, „Związek reform prawa cywilnego z reformami administracyjnymi w Księstwie Warszawskim”, [w:] *Cywilizacja administracji publicznej. Księga jubileuszowa z okazji 80-lecia urodzin prof. nadzw. uwr dra hab. Jana Jeżewskiego*, red. Jerzy Korczak (Wrocław: E-Wydawnictwo. Prawnicza i Ekonomiczna Biblioteka Cyfrowa. Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego, 2018), 234.

¹³ *Dziennik Praw Księstwa Warszawskiego*, t. 1, nr 2, 46; Piotr Pomianowski, „Z problematyki rozwodów w Księstwie Warszawskim” *Czasopismo Prawno-Historyczne*, z. 2 (2013): 106–107; Stanisław Grodziski, „Wpływ »Code civil« oraz innych kodyfikacji napoleońskich na ziemiach polskich (część I)” *Czasopismo Prawno-Historyczne*, z. 2 (2005): 65; Mencil, *Feliks Łubieński*, 60–61; Koredczuk, *Związek reform prawa cywilnego*, 234–235; Marek Krzymkowski, „Stosowanie przedrozbiorowego prawa polskiego w Księstwie Warszawskim w świetle orzecznictwa Sądu Kasacyjnego”, *Z Dziejów Prawa*, t. XIII (2020): 140.

główny orędownik systemów francuskich, w tej kwestii zaczął się kierować daleko posuniętym pragmatyzmem. Zdawał on sobie sprawę, że postępowania cywilne muszą być prowadzone, a sędziowie szybko winni przyswoić sobie nowe rozwiązania prawne. Tekstem autentycznym kodeksu był tekst francuski, takiego charakteru nie miało tłumaczenie Antoniego Łabędzkiego, mimo że wydał go na zlecenie ministra Łubieńskiego w 1807 i 1810 r. Sam kierownik resortu sprawiedliwości naciskał, aby sędziowie korzystali z podręcznika francuskiego *Le Praticien Français*. Jednak wielu sędziów nie mogło korzystać z tego dzieła, ponieważ nie znała na odpowiednim poziomie języka francuskiego. Stąd pierwsze oceny procedury były negatywne. Podobnie jak we Francji, tak i w Księstwie podnoszono jej wady polegające na zbytnim formalizmie, przewlekłości i kosztowności postępowań w sprawach cywilnych. Ponadto, podnoszono wadliwość francuskich przepisów egzekucyjnych wobec dłużnika – drobiazgowych, sformalizowanych wielce rygorystycznych – które stały w rażącej sprzeczności z tradycjami przedrozbiorowymi^[14].

Obowiązywanie procedury francuskiej w Księstwie napotykało trudności ze względu na to, że w praktyce dopiero zapoznano się z jej przepisami, często niejasnymi i wątpliwymi, dającymi się wytłumaczyć tylko poprzez analizę francuskiej tradycji sądowej. Dlatego Łubieński postanowił wydać instrukcję z 23 maja 1808 r., która upoważniła sądy Księstwa Warszawskiego do układania dla siebie tak zwanych organizacji wewnętrznych, czyli regulaminów. Była to decyzja zaskakująca, ponieważ minister godził się na stworzenie podstaw do kształtowania się własnej praktyki proceduralnej, często w oparciu o stare przepisy z okresu Rzeczypospolitej szlacheckiej, głównie w sprawach przygotowania spraw, wyrokowania i rodzajów oraz prowadzenia ksiąg sądowych. Było to sprzeczne z praktyką francuską, gdzie wewnętrzne urządowanie sądów było regulowane dekretem Napoleona *Réglement pour la police et la discipline des cours et tribunaux* z 30 marca 1808 r.^[15]

Z instrukcji ministra Łubieńskiego zaczęły chętnie korzystać sądy. Znamy kilka regulaminów uchwalanych przez trybunały. I tak 23 lipca 1808 r. regulamin uchwalili trybunał płocki, znamy również regulamin trybunału

¹⁴ Katarzyna Sójka-Zielińska, *Historia prawa*, wyd. 10 (Warszawa: Lexis Nexis, 2005), 339.

¹⁵ *Décret du 30 mars 1808 contenant règlement pour la police et la discipline des cours et tribunaux; Décret impérial du 30 mars 1808 contenant règlement pour la police et la discipline des cours et tribunaux*. Strada lex Luxembourg [dostęp: 23.08.2023]; Sobociński, *Historia ustroju i prawa*, 262.

radomskiego z 20 stycznia 1811 r. Jednak jednym z najlepszych i ściśle opartym na francuskich przepisach proceduralnych był regulamin Trybunału cywilnego łomżyńskiego, przygotowany pierwotnie 16 czerwca 1808 r., a następnie potwierdzony na ogólnym zebraniu wszystkich członków trybunału 14 października 1809 r. oraz 24 października 1810 r. Wzorowały się one na francuskim dekrete z 30 marca 1808 r. Co więcej, na polecenie Ministra Sprawiedliwości pisarz trybunału łomżyńskiego Feliks Paweł Szredziński przełożył na język polski francuski dekret z 30 marca 1808 r. pod tytułem *Urządzenie policyi i porządku w sądach apelacyjnych i trybunałach*. Ocena łomżyńskiego regulaminu była wysoka. W trakcie pierwszej ogólnej ministerialnej rewizji sądownictwa stwierdzono, że ten trybunał najwierniej trzymał się francuskich przepisów proceduralnych^[16].

Kwestie urzędowania wewnętrznego sądu spletały się z procedurą „zewnątrzną”, czyli kontaktami obowiązującymi między stronami, istniała więc duża różnorodność praktyki w sądach księstwa. Drogą regulaminów trybunałów utrzymywano dawne instytucje sądowe I Rzeczypospolitej, niezgodnie z przepisami procedury francuskiej. W takiej sytuacji Feliks Łubieński, kierownik resortu sprawiedliwości, dążył do ujednoczenia praktyki sądowej poprzez wysyłanie różnego rodzaju pism i ogólników. Pierwszy został przygotowany 2 maja 1811 r., a dotyczył procedury wydawania wyroków przygotowawczych, przedstanowczych, czy zaocznych oraz wniosków illacyjnych stron. Następnie rozporządzenia z 21 lutego 1812 r. dla sądu apelacyjnego oraz z dnia 17 września 1812 r. dla pozostałych trybunałów cywilnych, uregulowały prowadzenie rejestrów wpisowych wokandy dla spraw już przygotowanych, a także inne rejestry. Dla spraw specjalnych w trybunałach cywilnych wprowadzono wtedy – wbrew poprzedniej praktyce – rejestry ogólne dla wszystkich wydziałów i rozdział spraw między wydziały przy pomocy losowania, inaczej niż we Francji, gdzie podziału dokonywał prezes Trybunału^[17].

Pragmatyczna postawa ministra Łubieńskiego doprowadziła do sytuacji, że zaczęła się kształtować procedura cywilna, która odbiegała od dosłownego brzmienia francuskich rozwiązań legislacyjnych. Przykładami takich odstępstw była próba jednania, przed rozpoczęciem sporu, przed

¹⁶ August Heylman, *Wykład historyczno-praktyczny porządku i postępowania wewnętrznego w sądzie appellacyjnym i trybunałach cywilnych Królestwa Polskiego* (Warszawa: Drukarnia przy ulicy Długiej No 591, 1835), 8–9.

¹⁷ Stanisław Zawadzki, *Prawo cywilne obowiązujące w Królestwie Polskim*, t. III (Warszawa: Drukarnia Karola Kowalewskiego, 1863), 326–335.

sędzią pokoju. Inaczej niż we Francji dotyczyło to odpowiednio również spraw, które należały w pierwszej instancji do Wydziału spornego sądu pokoju. Kolejnym *novum*, zapożyczonym z czasów przedrozbiorowych, była kwestia prowadzenia samej rozprawy. Inaczej niż we Francji ustność polegała w Księstwie na czytaniu pism procesowych i dokumentów, w niektórych kategoriach spraw dochodziły również wnioski prokuratora. W sprawach skomplikowanych sąd mógł zarządzić dodatkowe postępowanie pisemne, a jego wyniki były odczytywane na nowej rozprawie. Przed wydaniem orzeczenia sąd mógł się udać na naradę do osobnej izby narad, jednak w Księstwie Warszawskim w wyniku praktyki dawnych sądów polskich, narada sędziów odbywała się na sali posiedzeń, po wyproszeniu z niej publiczności i stron na tzw. „ustęp”, jednak, inaczej niż we Francji, z udziałem prokuratora^[18].

Odstępstwa zauważamy również w postępowaniu kasacyjno-cywilnym. Według konstytucji Księstwa Warszawskiego ustanowiony został sąd kasacyjny, którym była Rada Stanu (art. 16, 72 i 76)^[19]. Organizację sądu kasacyjnego wprowadzono dekretem Fryderyka Augusta Wettina z dnia 3 kwietnia 1810 r.^[20] Według tych przepisów sąd kasacyjny, którym od tego czasu przestawała być Rada Stanu, rozpatrywał jedynie sprawy zawyrokovane w II instancji i były one wydane z obrazą przepisów prawa. W takiej sytuacji sąd nie rozstrzygał sprawy *in merito*, a przesyłał ją do powtórnego rozpatrzenia do innego sądu tego samego stopnia, w którym wydawano uchylony wyrok. Ostatecznie w wyniku upadku Księstwa Warszawskiego jako konsekwencji przegranej drugiej wojny polskiej, członkowie Rady Stanu opuścili Warszawę, a tym samym Sąd Kasacyjny Księstwa Warszawskiego przestał działać. Aleksander I powołał do życia Radę Najwyższą Tymczasową Księstwa Warszawskiego^[21], jako naczelny organ zarządzający okupowanymi terenami polskimi. Rada Najwyższa zaczęła zauważać brak Sądu Kasacyjnego, dlatego 22 marca 1814 r. zdecydowała, że Sąd Apelacyjny Księstwa Warszawskiego przejmie atrybucje sądu kasacyjnego i będzie rozpatrywać rekursy w sprawach kryminalnych policyjno-poprawczych i policyjnych prowadzonych za czasów Księstwa,

18 Sobociński, *Historia ustroju i prawa*, 263–265.

19 *Dziennik Praw Księstwa Warszawskiego*, t. I, VIII.

20 *Ibidem*, t. II, 151.

21 O powołaniu i działalności Rady Najwyższej zob. Jacek Przygodzki, *Rada Najwyższa Tymczasowa Księstwa Warszawskiego 1813–1815. Organizacja i działalność* (Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2002).

ale również zaistniałe pod jurysdykcją Rady. Powyższe przepisy miały wejść w życie od 15 kwietnia 1814 r. Kompetencje Sądu Kasacyjnego w zakresie nadzoru nad sądami niższej instancji przejęła sama Rada Najwyższa^[22].

Procedura francuska, wprowadzająca ścisły przymus adwokacki, dała polskim prawnikom niewątpliwie zwiększone możliwości działania. Mogli występować oni jako zastępcy stron – obrońcy – za co oczywiście otrzymywali honoraria. Było to środowisko duże i bardzo zróżnicowane, ale Kodeks postępowania cywilnego pozwalał również na korzystanie z opłat nie tylko sędziom lub adwokatom, ale też niższym urzędnikom sądowym, na przykład pisarzom, podpisarzom czy woźnym. Urzędnicy sądowi zaczęli stanowić najpoważniejszą grupę inteligencji o wyższych kwalifikacjach.

Po początkowej nieufności wobec procedury francuskiej społeczeństwo zaczęło się przekonywać do nowej formy postępowania, która została uzupełniona Organizacją sądownictwa cywilnego Księstwa Warszawskiego z 13 maja 1808 r.^[23] Podkreślano, że nowe zasady są w istocie bardzo podobne do tych, które obowiązywały w okresie Rzeczypospolitej szlacheckiej. Ignacy Stawiarski, oraz inni ówczesni prawnicy, już w 1809 r. stwierdzał zasadniczą zgodność francuskiego postępowania z dawną procedurą przedrozbiorową. Inny prawnik – Jan Wincenty Bandkie – w swoim memoriale z 1815 r. stwierdzał, że procedura cywilna Księstwa Warszawskiego z 1808 r. była dobra i potrzebna, a przypisywane jej wady tłumaczył małą znajomością i niezupełnym wykonaniem. Podobne zdanie miał Onufry Wyczechowski, który w swoich Memoriałach z 1815 r. apelował o pozostawienie przepisów francuskich, które powinny być odpowiednio zmodyfikowane^[24]. Po wprowadzeniu w 1875 r. rosyjskiej reformy sądowej w Królestwie Polskim, która uchylała przepisy z 1808 r., prof. Adolf Suligowski stwierdzał wprost, że „dziwnym zbiegiem okoliczności obowiązująca w tej chwili w naszym kraju procedura z 1808 r., pod względem zasady procesu cywilnego zgadzała się w zupełności z dawnymi przepisami polskimi”. Podobny osąd przedstawił prof. Alfons Parczewski w związku

²² August Heylmann, *O sądownictwie w Królestwie Polskim* (Warszawa: Drukarnia przy ul. Długiej No 591, 1834), 22–23.

²³ August Heylman, *Historia organizacji sądownictwa w Królestwie Polskim*, t. I (Warszawa: Drukarnia Banku Polskiego, 1861), 23–31.

²⁴ Michał Gałędek, Anna Klimaszewska, Piotr Z. Pomianowski, „Projekt zmiany procedury cywilnej w pracach Komitetu Cywilnego Reformy (1814–1815). Edycja źródłowa – część I (postępowanie zasadnicze)” *Krakowskie Studia z Historii Państwa i Prawa*, 1 (2021): 85.

z wprowadzeniem Kodeksu postępowania cywilnego z 1930 r. Podkreślał, że procedura Księstwa Warszawskiego, pokrewna z dawną procedurą polską, przyjęła się i ustaliła w psychologii narodu^[25].

Podsumowując ustalenia w kwestii recepcji francuskiego postępowania cywilnego, możemy stwierdzić, że jej wprowadzenie było nieco odmienne od wdrożenia Kodeksu Napoleona. Materialne przepisy prawa cywilnego były recypowane wprost, bez możliwości ich modyfikowania. Minister sprawiedliwości Feliks Łubieński dążył bezwzględnie do wprowadzenia Kodeksu cywilnego z 1804 r., mimo sprzeciwu elit politycznych Księstwa, jak i wątpliwości prawników.

Przy wdrożeniu procedury cywilnej Łubieński nie był już taki twardy, a jego działanie ewidentnie charakteryzował pragmatyzm. Miał on świadomość, że sprawy cywilne muszą być prowadzone, a sędziowie winni mieć trochę czasu, aby zapoznać się z nowymi przepisami. Dlatego zgodził się na tworzenie wewnętrznych regulaminów wypracowywanych przez poszczególne sądy, a dopiero z biegiem czasu uzupełniane przez wytyczne ministerialne.

Powyższą postawę Łubieńskiego świetnie charakteryzuje cytat z jego pamiętników. Minister stwierdzał: „Pragnąłem te prawa cywilne zaprowadzić – podług mnie, albowiem tam tylko prawdziwa wolność, gdzie prawo jest despotycznie rządzącem. Poważyłem się jednak, pod tytułem przejścia z jednego prawodawstwa do drugiego, zachować to z pruskiego, co znalazłem lepszego dla zabezpieczenia ziemskich własności, jakimi są hypoteki. Pozwoliłem sobie, jak wyżej rzekłem, zaprowadzić sądy pokoju w inny niż francuskie sposobie, znalazłszy, że zgodniejsze są z charakterem narodu”^[26].

Należy stanowczo podkreślić, że przepisy procedury francuskiej doprowadziły do wzmocnienia i dynamicznego rozwoju grupy zawodowej prawników. Nie tylko wyższych urzędników sądowych – sędziów czy adwokatów – ale również niższego personelu sądowego. Wprowadzony przymus adwokacki dawał stały dochód, a co za tym idzie możliwość spokojnej egzystencji. Z biegiem czasu prawnicy stali się głównym motorem tworzenia się grupy inteligencji miejskiej.

²⁵ Sobociński, *Historia ustroju i prawa*, 272.

²⁶ *Pamiętniki Feliksa hr. Łubieńskiego Ministra Sprawiedliwości*, skreślił i opracował Władysław Chomętowski, (Warszawa: Nakładem Gebethnera i Wolffa, 1876), 208.

Bibliografia

- Cadiet Loïc, „Le nouveau Code de Procédure civile francais, vingt-cinq ans apre’s”. *Derecho PUCP*, 53 (2000): 669–692. <https://doi.org/10.18800/derechopucp.200001.018>.
- Code de procédure civile*, Edition de l’imprimerie ordinaire du Corps législatif., a Paris, Chez Rondonneau, au Dépôt des Lois 1806., 1–198. Source gallica.bnf.fr / BnF.
- Dauchy Serge, *La conception du procès civil dans le Code de procédure de 1806. 1806–1976–2006. De la commémoration d’un code à l’autre: 200 ans de procédure civile en France, Cour de cassation*. Paris: Hal, 2006.
- Gałędek Michał, Anna Klimaszewska, Piotr Z. Pomianowski, „Projekt zmiany procedury cywilnej w pracach Komitetu Cywilnego Reformy (1814–1815). Edycja źródłowa – część I (postępowanie zasadnicze)” *Krakowskie Studia z Historii Państwa i Prawa*, nr 1 (2021): 83–115. doi:10.4467/20844131KS.21.005.13272.
- Grochulska Barbara, *Księstwo Warszawskie*. Warszawa: Wiedza Powszechna, 1966.
- Grodziski Stanisław, „Wpływ »Code civil« oraz innych kodyfikacji napoleońskich na ziemiach polskich (część I)” *Czasopismo Prawno-Historyczne*, z. 2 (2005): 61–68.
- Heylman August, *Historia organizacji sądownictwa w Królestwie Polskim*, t. I. Warszawa: Drukarnia Banku Polskiego, 1861.
- Heylman August, *Wykład historyczno-praktyczny porządku i postępowania wewnętrznego w sądzie appellacyjnym i trybunałach cywilnych Królestwa Polskiego*. Warszawa: Drukarnia przy ulicy Długiej No 591, 1835.
- Heylmann August, *O sądownictwie w Królestwie Polskim*. Warszawa: Drukarnia przy ul. Długiej No 591, 1834.
- Kallas Marian, „Powstanie i ustrój Księstwa Warszawskiego (1807–1815)” *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska Lublin. Polonia. Sectio F*, t. LVII (2007): 7–34.
- Klimaszewska Anna, „Francuski Kodeks procedury cywilnej z 1806 roku – kodeks Napoleona Bonaparte czy Ludwika XIV?” *Czasopismo Prawno-Historyczne*, nr 1 (2013): 11–19. <https://doi.org/10.14746/cph.2017.1.1>.
- Konic Henryk, „Napoleon jako budowniczy Państwowości Polskiej” *Gazeta Sądowa Warszawska*, nr 19–20 (1921): 149–151.
- Koredczuk Józef, „Związek reform prawa cywilnego z reformami administracyjnymi w Księstwie Warszawskim”, [w:] *Cywilizacja administracji publicznej. Księga jubileuszowa z okazji 80-lecia urodzin prof. nadzw. uwr dra hab. Jana Jeżewskiego*, red. Jerzy Korczak. 233–241. Wrocław: Prawnicza i Ekonomiczna Biblioteka Cyfrowa. Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego, 2018. <http://www.bibliotekacyfrowa.pl/publication/95307>.

- Krzymkowski Marek, „Stosowanie przedrozbiorowego prawa polskiego w Księstwie Warszawskim w świetle orzecznictwa Sądu Kasacyjnego” *Z Dziejów Prawa*, t. XIII (2020): 139–149. <https://doi.org/10.31261/ZDP.2020.20.11>.
- Kukiel Marian, *Dzieje Polski porozbiorowej 1795–1921*. Londyn: B. Świdorski, 1961.
- Loret Maciej, „Stosunek Kościoła do państwa w Księstwie Warszawskim” *Przegląd Narodowy*, nr 2 (1914): 124–140.
- Loret Maciej, *Między Jeną a Tylżą*. Warszawa: Druk Piotra Laskauera i s-ki, 1902.
- Lutostański Karol, „Znaczenie prawodawstwa Napoleona dla Polski” *Gazeta Sądowa Warszawska*, nr 19–20 (1921): 147–149.
- Mencel Tadeusz, Feliks Łubieński, *Minister sprawiedliwości Księstwa Warszawskiego (1758–1848)*. Warszawa: Nakładem Towarzystwa Naukowego Warszawskiego, 1952.
- Pamiętniki Feliksa hr. Łubieńskiego Ministra Sprawiedliwości*, skreślił i opracował Władysław Chomętowski. Warszawa: Nakładem Gebethnera i Wolffa, 1876.
- Pamiętniki Józefa Wybickiego senatora wojewody Królestwa Polskiego*. Lwów: Nakładem Księgarni Gubrynowicza i Schmidta, 1881.
- Płaza Stanisław, *Historia prawa w Polsce na tle porównawczym*, cz. 2. Kraków: Księgarnia Akademicka, 2002.
- Pomianowski Piotr, „Z problematyki rozwodów w Księstwie Warszawskim” *Czasopismo Prawno-Historyczne*, z. 2 (2013): 103–121.
- Protokoły Rady Stanu Księstwa Warszawskiego*, t. 1, cz. 1, wydał Bronisław Pawłowski (Toruń–Łódź–Warszawa: Towarzystwo Naukowe-Polskie Wydawnictwo Naukowe, 1960).
- Przygodzki Jacek, *Rada Najwyższa Tymczasowa Księstwa Warszawskiego 1813–1815. Organizacja i działalność*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2002.
- Rostworowski Michał, *Rada Ministrów i Rada Stanu Księstwa Warszawskiego. Przyczynek do dziejów ich organizacji*. Kraków: Drukarnia Uniwersytetu Jagiellońskiego pod zarządem Józefa Filipowskiego, 1911.
- Sobociński Władysław, *Historia ustroju i prawa Księstwa Warszawskiego*. Toruń: Wydawnictwo Towarzystwa Naukowego w Toruniu, 1964.
- Sójka-Zielińska Katarzyna, *Historia prawa*, wyd. 10. Warszawa: Lexis Nexis, 2005.
- Sójka-Zielińska Katarzyna, *Wielkie kodyfikacje cywilne XIX wieku*. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 1973.
- Wijffels Alain, „The Code de procédure civile (1806) in France, Belgium and the Netherlands”, [w:] *The French Code of civil procedure (1806) after 200 years: the civil procedure tradition in France and abroad = Le bicentenaire du Code de procédure civile*

(1806): *la tradition de la procédure civile en France et à l'étranger*, red. C.H. van Rhee, Dirk Heirbaut, Matthias Storme. 5-73. Mechelen: Wolters Kluwer, 2008), 5-73.

Zamorski Bronisław, „Dzieje dyplomacji po rozbiórze Polski” *Postęp. Dwutygodnik Literacko-Polityczny*, nr 5 (1864): 54-55.

Zawadzki Stanisław, *Prawo cywilne obowiązujące w Królestwie Polskim*, t. III. Warszawa: Drukarnia Karola Kowalewskiego, 1863.

